

AUKŠTAIČIŲ KAPINYNAS ŽEMAIČIŲ ETNOKULTŪRINĖJE PERIFERIJOJE

VYTAUTAS KAZAKEVIČIUS

IVADAS

Baltų genčių kultūrai tyrinėti svarbūs yra laidojimo paminklai. Juose atsispindi priešistorinių bendruomenių gyvenimo būdas, papročiai, tikėjimai, materialinės kultūros bruožai, pagaliau etnis išskirtinumas. Todėl kiekvieno kapinyno tyrinėjimai papildo mūsų žinias, kurios anaipol dar nėra tokios išsamios, kad patenkintų mūsų žingeidumą žvelgiant gilyn į praeitį.

Kalniškių, Ariogalos sen., Raseinių r., Kauno apskritis, kapinynas žinomas jau nuo prieškarinio. Pietinėje jo dalyje buvo pastatyta sodyba. Prasidėjus intensyvesnei žmonių veiklai, 1934–1937 metais kasant bulvarūsius, ariant žemę, dirbant kitus ūkio darbus, buvo rasta žmonių kaulų, žalvarinių ir geležinių archeologinių dirbinių. Šie atsitiktiniai radiniai iš kapinyno teritorijoje suardytų kapų pateko į Vytauto Didžiojo karo muziejų (686:1–8, 730:1–3, 1010, 1104, 1105:1–8) ir Kėdainių krašto muziejų (129:1–16, 150, 151, 162, 163, 165–172, 178, 179, 292, 301), kur saugomi iki dabar. Jie greitai atkreipė archeologų dėmesį ir buvo paskelbti tiek prieškariniuose (Puzinas, 1938, p. 255, pav. 58:4, 59:1, 62:2, 6; Alseikaitė-Gimbutienė, 1946, p. 179, 187), tiek ir pokariu išleistuose archeologiniuose leidiniuose (Lietuvių, 1958, pav. 278, 448; 1966, pav. 85; Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961, p. 540).

Kalniškių kapinyno būklė, jo dydis, chronologija ir etninė priklausomybė buvo neaiški. 1985 metais kapinyno žvalgomuosius tyrimus atliko Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus ekspedicija, vadovaujama šio straipsnio autoriaus. Nuo 1989 metų pradėta tyrinėti sistemingai. Darbai tęsiami iki dabar, t.y. jau vienuoliktai metai. Per vienuolika tyrinėjimo sezonų kapinyno teritorijoje iškastas 2890 m² plotas, atidengta 223 griautiniai ir 15 degintinių kapų. Absoliuti dauguma kapų datuoti V–VI amžiais, tačiau keli iš jų skirtini III–IV ir vienas – XI–XII amžiams. Kapinyno tyrinėjimų rezultatai buvo nuolat trumpai skelbiami mokslinėje

spausdoje (Kazakevičius, 1986; 1990; 1992; 1994; 1996; 1998a). Pastaraisiais metais pasirodė nedidelė publikacija ir užsienio kalba (Kazakevičius, 1998b). Lietuvių kalba išsamesnio straipsnio iki šiol dar nėra.

Nors kapinynas dar nėra visiškai ištirtas, tačiau kai kuriuos bendrus bruožus, būdingus tik šiam archeologijos paminklui, jau galima išskirti ir interpretuoti. Ateityje, kada jis bus galutinai baigtas tyrinėti, kai kurie teiginiai ir išvados gali keistis, tačiau ne iš esmės. Pagrindiniai laidojimo bruožai ir materialinės kultūros dirbinių tipai, kuriuos galima susieti su kapinyną palikusiu žmonių etnine istorija, turėtų išlikti.

Šio darbo tikslas – trumpai apibūdinti Kalniškių kapinyno laidoseną ir padiskutuoti apie jo etninę priklausomybę.

GEOGRAFINĖ APLINKA

Kalniškių kapinynas įrengtas ant Dubysos upės slėnio antros terasos, vakariniame jos krante. Tai kyšulys, nutįsęs rytų-vakarų kryptimi ir iš trijų pusių – rytų, pietų ir šiaurės supamas bevardžių upelių giliai išgraužtų slėnių. Vakaruose kapinynas ribojasi su didele plokščia kalva, kuri iš vakarų į rytus laipsniškai žemėja ir išnyksta. Dabartinis terenas neleidžia spėti, ar priešistoriniais laikais ši kalvelė buvo kaip nors atskirta nuo gretimų laukų (1 pav.). Apie 300 metrų į šiaurę yra Bažavalės kaimo piliakalnis, vadinamas Barsukalniu (2 pav.). Tai artimiausias kapinynui archeologijos paminklas. Kapinyną palikusiu žmonių kaimavietė nerasta. Gali būti, jog į šiaurę nuo kapinyno ir piliakalnio esantis didelis išeksploatuotas žvyro karjeras ją sunaikino.

LAIDOJIMO PAPROČIAI

Laidojimo papročiai susideda iš dviejų dalių. Tai apeiginė ir materialinė dalys. *Apeiginė* laidotuvių dalis yra elgesys ir ritualai, įsitvirtinę amžių bėgyje tam tikroje teritorijoje ir atliekami mirusių gentainių

1 p a v. Kalniškių kapinyno situacija: 1 – kapinynas, 2 – piliakalnis. Piešė I. Keršulytė.

2 p a v. Bažavalės kaimo piliakalnis Barsukalnis. Nuotr. V. Kazakevičiaus

palydint į kapus, jį laidojant bei po laidotuvių. Bendri bruožai pastebimi didesnėse teritorijose, t. y. genčių sąjungos žemėse, apgyventose kelių giminingų genčių. Tarp jų galima pastebėti didesnių apeigų skirtumų. Mažesnėse teritorijose tų skirtumų mažiau, o atskirų bendruomenių papročiai nesiskiria.

Materialinė laidojimo papročių ir laidotuvių išraiška yra įvairių gyvenime naudotų daiktų dovanojimas mirusiajam peržengus ribą, skiriančią gyvuosius nuo mirusiųjų. Šios dvi dalys glaudžiai susijusios ir atspindi papročių ir apeigų ciklą, būdingą laidotuvėms.

Apeiginė dalis visų pirma pasireiškia mirusiųjų laidojimu būdu. Kalniškiuose tai biritualizmas – inhumacija ir kremavimas. Iš 238 atkastų kapų 223 buvo griautiniai ir tik 15 degintinių (3 pav.). Taigi vyrauja griautiniai kapai. Jie sudaro 93,5 proc., degintiniai kapai – tik 6,5 proc.

Prieš galutines apeigas buvo atliekami paruošiamieji darbai: iškasama duobė, ji tvarkoma ir „valoma“ ugnimi. Kai kurių duobių kraštai aptepami moliu ir sutvirtinami tam, kad jos smėlėti kraštai neslinktų. Tokio tvirtinimo pėdsakų pastebėta kapuose Nr. 64 ir 87. Analogiškas kapų duobių kraštų tvirtinimas rastas Marvelės (Kaunas), kapinyne, kur jų buvo daugiau kaip 40 kapų (Astrauskas, 1996, p. 93; 1998, p. 173). Valymo ugnimi pėdsakų – degusių ir pelenų, kapų duobių sampiluose ryškiausiai matyti kapuose Nr. 78, 80, 81, 112, 121, 140, 171, 206, 209, 219. Duobių gylis greičiausiai buvo daugiau atsitiktinis ir priklausė nuo metų laiko: vasarą jos kastos gilesnės, žiemą – seklesnės. Mirusieji laidoti pailgose stačiakampėse suapvalintais kampais ir netaisyklingo ovalo formos, nuo 80x30 iki 290x180 cm dydžio ir iki 175 cm gylio duobėse. 98 kapų duobių dugnuose aptikta akmenų. Kartais tai pavieniai

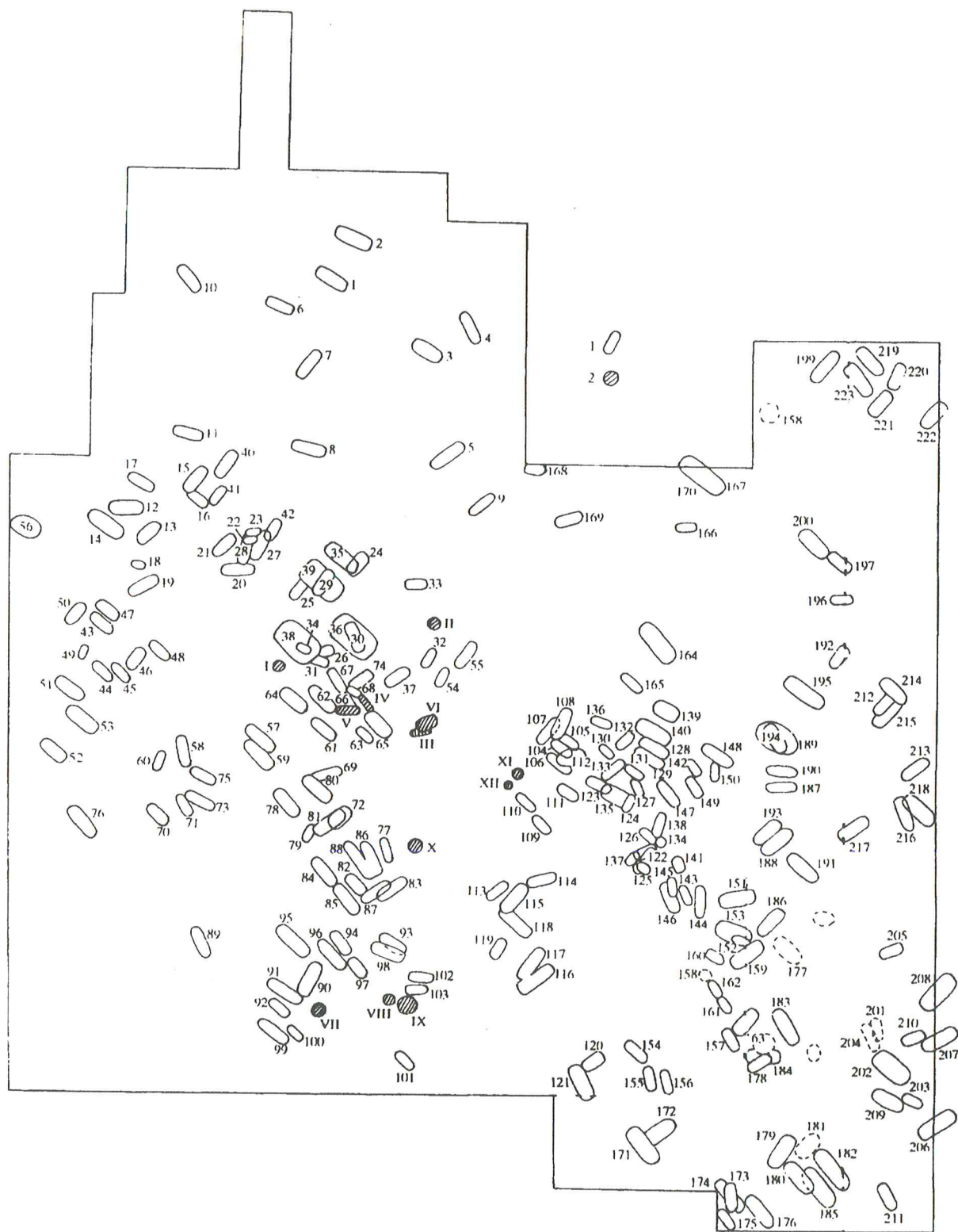
akmenys, kartais sudėtingos konstrukcijos iš keliolikos ar net keliasdešimties akmenų, sudarančių ištisinį grindinį. Pavyzdžiui, kapas Nr. 190 buvo ištisai užverstas akmenimis, kurie suformuoti į 160x55 cm dydžio grindinį. Kituose Lietuvos viduriniojo geležies amžiaus kapinyuose taip pat aptinkami mirusieji, kurių duobių sampilus dengė akmenų grindiniai (Kazakevičius, 1993, p. 15). Akmenys greičiausiai turėjo simboliškai atskirti mirusįjį nuo gyvųjų, suteikti jam kitą „gyvenamąją“ erdvę, tai tarsi Anapilin išėjusio gentainio būstas. Akmenis duobės dugne dėdavo laidotuvių metu, prieš užberiant duobę. Jų duobių dugnuose yra 44 proc. visų kapų.

45 kapuose pastebėta lentinių karstų pėdsakų. Karstai buvo stačiakampiai ir trapecijų formos, nuo 80x30 iki 200x45 cm dydžio. Kaip matyti iš karstų dydžių ir įkapių, juose laidoti abiejų lyčių suaugusieji ir vaikai. Statistiškai karstuose palaidotų vyrų buvo daugiau. Galbūt tai atsitiktinumas, bet dabar turimi duomenys yra tokie. Karstų dydis dažniausiai atitinka mirusiojo amžių ir ūgį. Reikia pabrėžti, kad mirusiųjų griaučiai išlikę labai nevienodai. Kai kuriuose kapuose kaulai tiesiog idealūs antropologiniams tyrimams, kitur išlikę blogai arba pastebimi tik pėdsakai, arba net ir jų nėra.

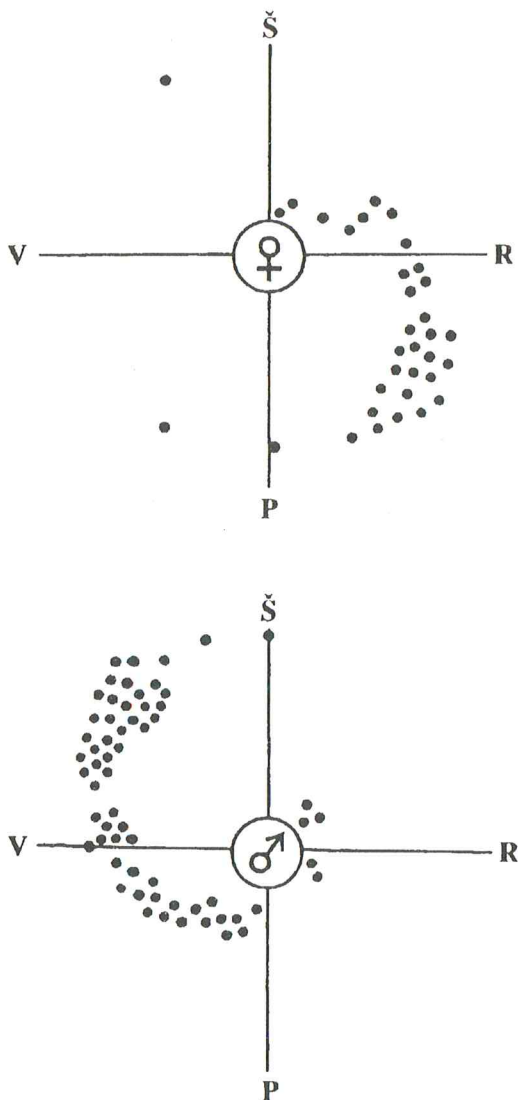
Retai viename kape ar net karste randami du mirusieji. Antai apardytame kape Nr. 47 aptikti dviejų asmenų griaučiai paguldyti greta vienas kito ir atgręžti galvomis į priešingas puses – šiaurės vakarus (vyras) ir pietryčius (moteris?). Labai įdomus ir išsiskiriantis iš kitų yra kapas Nr. 5. Jame palaidoti mirę ar greičiausiai žuvę du jauni vyrai. Vienam buvo 19–20 metų, antram 20–25 metai. Jie paguldyti į 260x76 cm dydžio ir 110 cm gylio duobę, viename siaurame 240x50 cm dydžio karste. Mirusiųjų griaučiai rasti vienas ant kito atgręžti galvomis į priešingas puses – šiaurės rytus ir pietvakarius, su gausiomis įkapėmis.

Vienas iš apeiginės dalies sudėtinių elementų yra mirusiųjų orientavimas. Laidojimo kryptį lėmė lytis. Ją išanalizavus paaiškėjo, kad vyrai laidoti galvomis, atgręžtomis į šiaurės vakarus su sezoniniais nukrypimais į pietvakarius ir vakarus. Moterys laidotos priešinga kryptimi, dažniausiai guldytos galvomis atgręžtomis į pietryčius su sezoniniais nukrypimais į šiaurės rytus ir rytus (4 pav.). Vaikai, priklausomai nuo lyties, taip pat laidoti suaugusiems būdinga kryptimi.

15 degintinių kapų grupė atspindi pasaulėžiūros kaitą tarp Kalniškių žmonių. Mirusieji buvo sudeginami ant apeiginio laužo ir iš jo išrinkti kaulai atnešami į kapines, suberiami į nedideles, nuo 40x60

3 p a v. Kalniškių kapinyno kapų situacijos planas: 1 – griautiniai kapai, 2 – deginiai kapai. Piešė I. Keršulytė

4 p a v. Kalniškių kapinyno laidojimo krypčių diagrama

cm iki 100x100 cm dydžio, ovalias arba apskritas, iki 80 cm gylio duobes. Ant sudegusių kaulų viršaus arba tarp jų sudedamos įkapės ir užkasama. Kai kada kapo vidaus įrangai panaudojami akmenys. Degintiniai kapai Kalniškiuose pradeda atsirasti V a. pabaigoje – VI a. pradžioje. Tai patvirtina juose surastos įkapės: siauraašmeniai pentiniai kirviai, ietigaliai profiliuotomis plunksnomis, kovos peilis ir kt.

Degintiniai kapai Vidurio Lietuvos etnokultūrinio regiono kituose kapinyuose taip pat datuojami I tūkstantmečio viduriu ir antrąja puse. Jų aptikta Griniūnuose, Panevėžio r., Eiguliuose, Marvelėje, Kaunas, Kairėnėliuose, Radviliškio r., Obeliuose, Ukmergės r., Veršvuose, Kaunas (Tautavičius, 1996, p. 62). Sudegintų žmonių kapai kitur, kaip ir Kalniškiuose, įvairūs: ovalios arba apskritos negilios duobės, kuriose sumaišyti su kaulais arba padėti ant viršaus apdegę ir nesudegę daiktai.

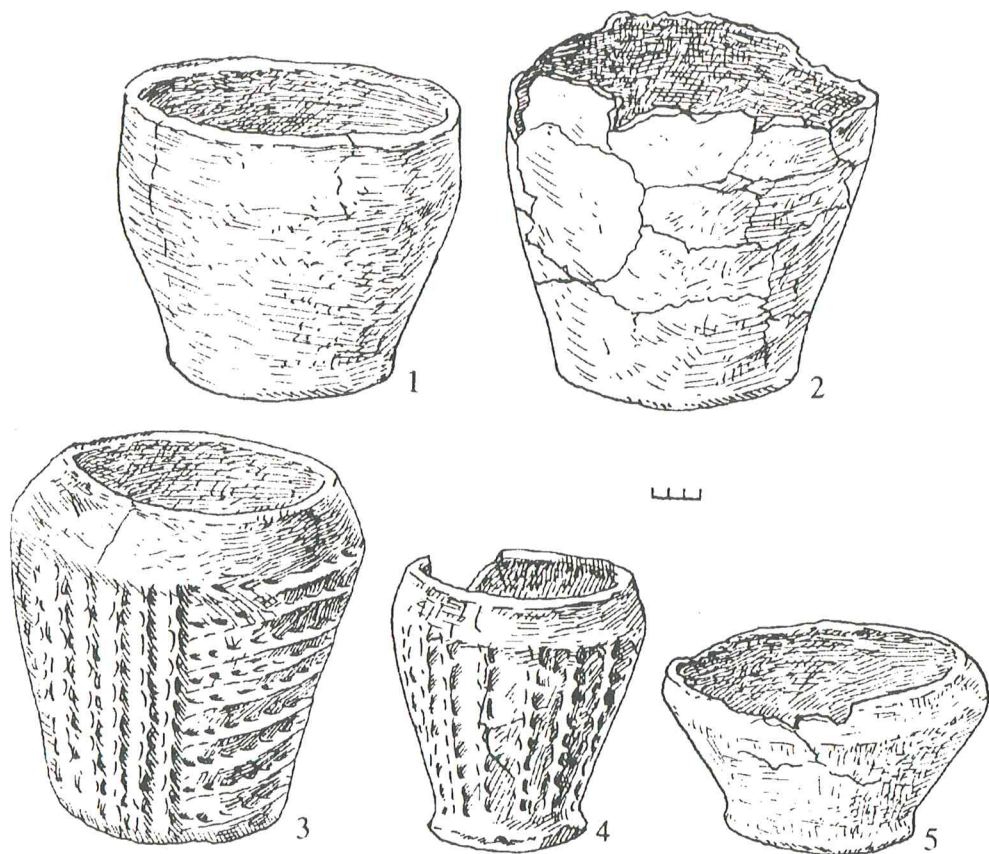
Materialinėje dalyje pastebimi elementai būdingi visiems V–VI a. Lietuvos laidojimo paminklams. Tai geriausių ir puošniausių drabužių naudojimas abiejų lyčių mirusiesiems papuošti, daugybė metalinių papuošalų, dedami darbo įrankiai moterims ir vyrams bei ginklai vyrams.

ETNINĖ KAPINYNŲ INTERPRETACIJA

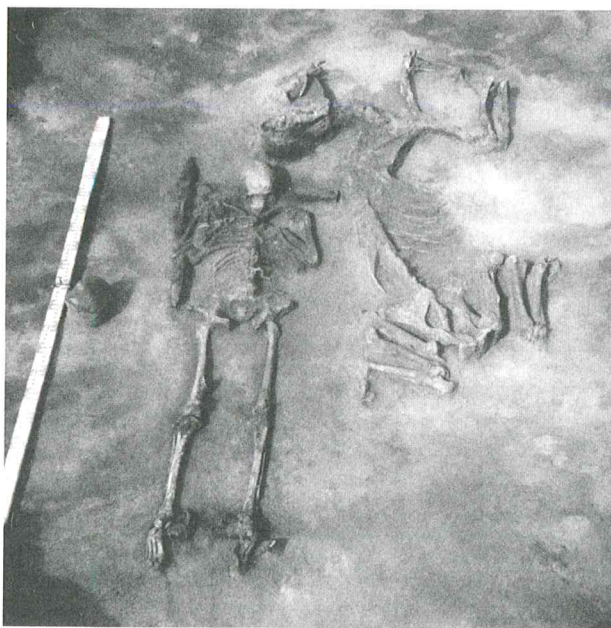
Nors kapinynas dar nėra visiškai ištirtas, tačiau kai kuriuos dvasinės ir materialinės kultūros bruožus, būdingus šiam archeologijos paminklui, jau galima išskirti ir interpretuoti. Visų pirma tai laidosena. Kalniškių kapinyne vyrauja griautiniai kapai su duobių dugnuose aptinkamomis akmenų konstrukcijomis. Akmenys ir jų konstrukcijos buvo būdingas Vidurio Lietuvos etnokultūrinės srities laidojimo tradicijoms bruožas jau senajame geležies amžiuje. Jų aptikta 45 proc. visų tyrinėtų I–IV a.

1 l e n t e l ė. Kalniškių kapinyno mirusiųjų laidojimo krypčių santykis pagal pasaulio šalis

Kryptis	Lytis								
	ŠV	ŠR	PV	PR	Š	V	R	P	Iš viso
Vyrai	39	3	18	2	1	4	—	—	67
Moterys	1	8	1	24	—	2	4	1	41
Vaikai	11	7	9	9	—	—	1	2	39
Neaiškūs	11	14	4	17	—	1	—	—	47
Iš viso	62	32	32	52	1	7	5	3	194

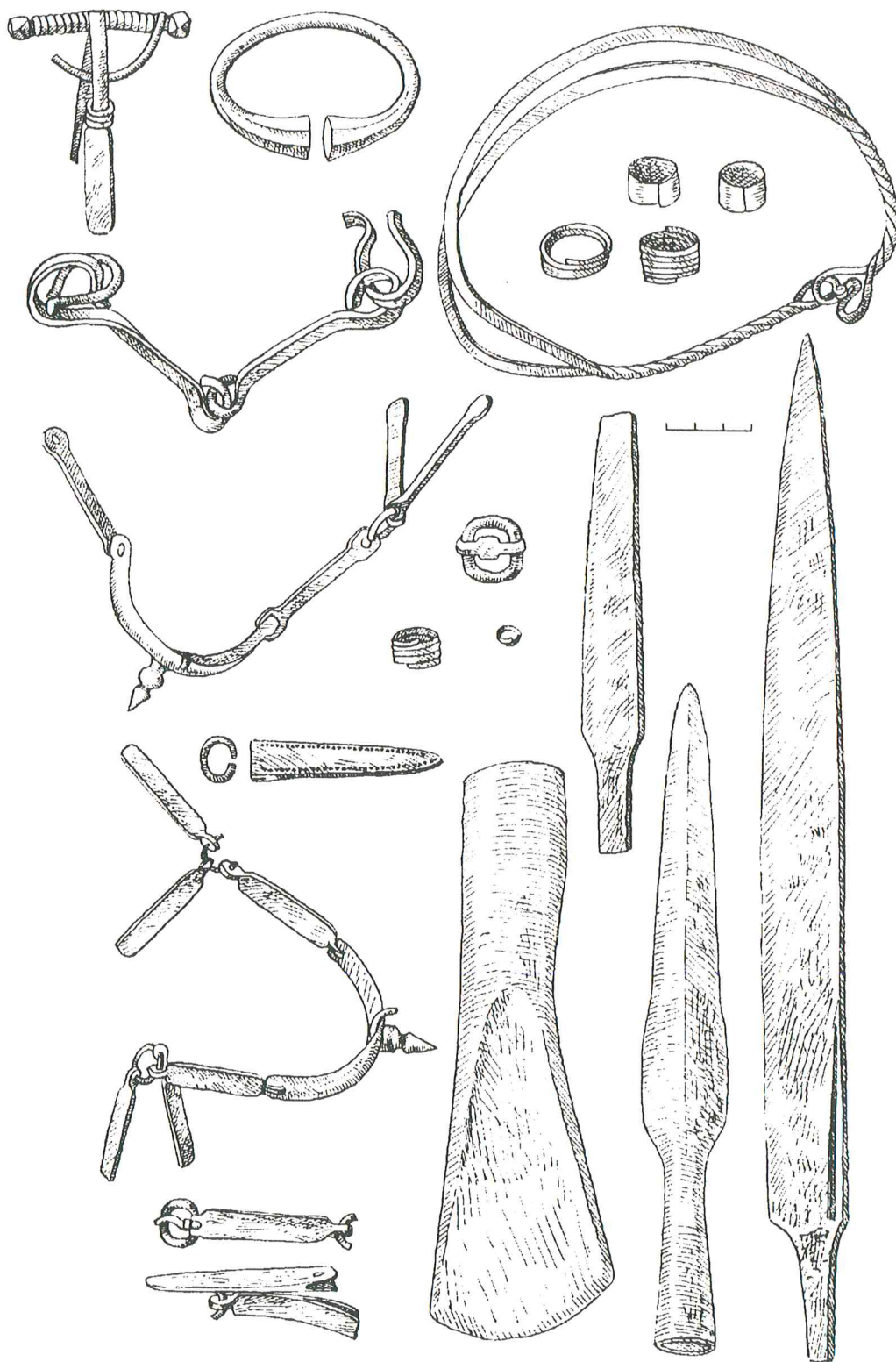
5 p a v. Kalniškių kapinyno keramika: 1 – kapas Nr. 106, 2 – kapas Nr. 45, 3 – kapas Nr. 20, 4 – kapas Nr. 104, 5 – kapas Nr. 57. Piešė I. Keršulytė

6 pav. Vyro ir dviejų žirgų kapas Nr. 139. Nuotr. V. Kazakevičiaus

tos srities kapų (Michelbertas, 1986, p. 49). Vėliau jas perima ir viduriniajame geležies amžiuje gyvenę žmonės (Tautavičius, 1996, p. 58). Antras iš labai svarbių apeiginės (dvasinės) dalies elementų yra mirusiųjų orientavimas, kuris archeologų interpretuojamas kaip vienas pagrindinių etninių požymių (Vaitkūnskienė, 1994, p. 63). Kalniškių kapinyne analizei pasitelkta 194 kapai, kuriuose buvo galima nustatyti kryptį. 32 kapuose laidojimo kryptis neaiški. Nepanaudota liko ir 15 degintinių kapų. Antropologinė medžiaga irgi ne visada gerai išlikusi, gana daug kapų, kur kaulai sunykę, todėl lytinės priklausomybės nustatyti nepavyko. Nepadėjo ir archeologinė medžiaga, nes juose nerasta ryškių tik vyrams ar moterims skirtų įkapių. Tokių kapų buvo 47.

Kalniškių kapinyne vyravo lyčių priešprieša, t. y. vyrus ir moteris laidojo skirtingomis kryptimis: vyrus guldė galvomis į šiaurės vakarus su sezoniniais nukrypimais į pietvakarius ir vakarus, moteris – į pietryčius su sezoniniais nukrypimais į šiaurės rytus ir rytus. Kalniškiuose aptikti 39 vyrų kapai, kuriuose mirusieji palaidoti galvomis į šiaurės vakarus, moterų

7 p a v. Kapo Nr. 139 radiniai. Piešė I. Kersulytė

„sava“ kryptimi rasta paguldytų 24 kapuose. Vaikai, priklausomai nuo lyties, taip pat laidoti suaugusiems būdingomis kryptimis. Antai 11 vaikų, palaidotų į šiaurės vakarus, greičiausiai yra berniukai, o 9 vaikai palaidoti į pietryčius – greičiausiai mergaitės. Neaiškios lyties mirusiųjų rasta 47 kapuose (1 lentelė).

V–VI a. kapinynuose Vidurio Lietuvoje taip pat dominavo paprotys vyrus laidoti galvomis į šiaurės vakarus, vakarus, pietvakarius, moteris – į pietryčius, rytus, šiaurės rytus. Antai Plinkaigalio kapinyne ištirtų vyrų ir moterų kapų laidojimo kryptys yra analogiškos Kalniškių, t.y. vyrus laidojo galvomis į vakarus–šiaurės vakarus, pietvakarius su sezoniniais nukrypimais į šiaurę ir šiaurės rytus, moteris – į rytus–pietryčius, šiaurės rytus su sezoniniais nukrypimais į pietus (Kazakevičius, 1993, p. 22–24). Tuo tarpu kaimyninės žemaičių etnokultūrinės srities kapinynuose mirusiųjų orientacija iš esmės skiriasi nuo aptartųjų. Ten vyrai dažniausiai guldyti galvomis į šiaurės rytus, moterys – į pietvakarius (Vaitkuskienė, 1995, p. 72, pav. 97).

15 degintinių kapų grupė Kalniškių kapinyne rodo, jog šios bendruomenės gyventojai laidojimo apeigomis buvo artimi Vidurio Lietuvos etnokultūrinės srities žmonėms. Kituose Vidurio Lietuvos kapinynuose, pavyzdžiui, Eiguliuose, Marvelėje, Griniūnuose, Kairėnėliuose, Obeliuose, Plinkaigalyje, Pernaravoje, Veršvuose, taip pat aptikta degintinių žmonių kapų, datuojamų I tūkstantmečio viduriu (Tautavičius, 1996, p. 62).

Išskirtinis ir niekur kitur iki dabar neaptiktas bruožas yra keramika kapuose. Tai vidutinio dydžio moliniai puodai, randami abiejų lyčių suaugusiųjų kapuose galvūgalyje arba kojūgalyje (5 pav.). Iš 24 kapuose rastų puodų 21 buvo kojūgalyje ir 3 galvūgalyje. Nė viename didžiojo tautų kraustymosi laikotarpio Lietuvos kapinyne toks paprotys nebuvo žinomas ir plačiau praktikuojamas.

Dar vienas Kalniškių kapinyno specifinis laidosenos bruožas yra žirgai vyrų kapuose. Žirgų griaučių rasta kapuose Nr. 36, 39, 139, 140 ir 206 (?). Kape Nr. 39 rasti net dviejų žirgų griaučiai su daugiau kaip 55 metų vyro palaikais (6, 7 pav.). Dar vieno kapo duobė buvo pakankamai didelė, kad joje tilptų žmogus ir žirgas, tačiau griaučiai visiškai sunykę, išliko tik dvi geležinės sagtys, greičiausiai nuo kamanų diržų. Šis Kalniškių laidosenos bruožas panašus į Skalvos ir Nadruvos etnokultūrinių arealų ir atspindi greičiausiai pastarųjų įtaką. Aukštaičiai su skalviais ir nadruviais buvo artimi giminaičiai tiek materialinės kultūros (Tautavičius, 1996, p. 64), tiek kalbos prasme (Zinkevičius, 1987, p. 34). Bet, palyginus Kalniškius su Vidurio Žemaitijoje ištirtu Pagrybio (Šilalės r.) kapinynu, matyti akivaizdus skirtumas. Pastarajame specifinis laidosenos bruožas buvo žirgų aukojimas, t. y. į vyrų kapus dėtos žirgų galvos ir kojos. Jų rasta 35 suaugusių vyrų ir 3 berniukų kapuose (Vaitkuskienė, 1995, p. 73–76, pav. 98). Šis paprotys buvo žinomas Žemaitijoje, ypač pietvakarinėje jos dalyje ir vėlesnio laikotarpio kapuose (Tautavičius, 1996, p. 69).

Kalniškių kapinynas yra ant dviejų baltų genčių – žemaičių ir aukštaičių teritorijų ribos, kurią archeologai nuolat tikslina ir ginčijasi. Galutinai spręsti apie tai, kokios genties žmonės paliko Kalniškių kapinyną, reikia išsamios laidosenos ir materialinės kultūros daiktų analizės. To trumpame straipsnyje padaryti negalima, tačiau pagrindiniai laidosenos elementai rodo, jog tai galėjo būti aukštaičių bendruomenė su ryškia žemaičių etnoso priemaiša. Galutinio žodžio dar netarė ir antropologai.

Kalniškių kapinyno etninė priklausomybė dar tebėra diskutuotina ir išsamiai bus išanalizuota baigus tyrinėti šį archeologijos paminklą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Astrauskas A., 1996 – Marvelės kapinyno senojo ir viduriniojo geležies amžių kapų tyrinėjimai 1994 ir 1995 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 93–95.
Astrauskas A., 1998 – Marvelės (Kauno miestas) kapinyno senojo ir viduriniojo geležies amžių kapų tyrinėjimai 1996–1997 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 173–175.

Alseikaitė-Gimbutienė M., 1946 – Die Bestattung in Litauen in der vorgeschichtlichen Zeit. Tübingen, 1946.

Kazakevičius V., 1986 – Kalniškių plokštinio kapinyno tyrinėjimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984 ir 1985 metais. Vilnius, 1986, p. 52–53.

Kazakevičius V., 1990 – Kalniškių (Raseinių raj.) kapinyno tyrinėjimai 1989 metais // Archeologiniai

tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais. Vilnius, 1990, p. 83.

Kazakevičius V., 1992 – Kalniškių (Raseinių raj.) kapinynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. Vilnius, 1992. T. 1, p. 99–103.

Kazakevičius V., 1993 – Plinkaigalio kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1993. T. 10.

Kazakevičius V., 1994 – Kalniškių kapinyno tyrinėjimai 1992 ir 1993 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais. Vilnius, 1994, p. 154–158.

Kazakevičius V., 1996 – Kalniškių kapinyno kasinėjimai 1994 ir 1995 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 111–115.

Kazakevičius V., 1998a – Tyrinėjimų Kalniškiuose dešimtmetis // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 198–201.

Kazakevičius V., 1998a – Kalniškiai burial ground: investigation, results, prospects // *Archaeologia Baltica*. Vilnius, 1998. Vol. 3, p. 251–260.

Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A., 1961 – Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius, 1961.

Lietuvių, 1958 – Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai. Vilnius, 1958. Kn. 1.

Lietuvių, 1966 – Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai. Vilnius, 1966. Kn. 2.

Michelbertas M., 1986 – Senasis geležies amžius Lietuvoje. I–IV amžius. Vilnius, 1986.

Puzinas J., 1938 – Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys. Kaunas, 1938.

Stankus J., 1995 – Bandužių kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1995. T. 12.

Tautavičius A., 1996 – Vidurinis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1996.

Vaitkuskienė L., 1994 – Dėl vakarų baltų kultūros paveldo žemaičių tradicijose (I tūkstantmečio vidurys) // *Lituanistica*. 1994, Nr. 2(18), p. 57–73.

Vaitkuskienė L., 1995 – Pagrybio kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1995. T. 13.

Zinkevičius Z., 1987 – Iki pirmųjų raštų // Lietuvių kalbos istorija. Vilnius, 1987. T. 2.

THE BURIAL GROUND OF AUKŠTAIČIAI IN THE ETHNOCULTURAL PERIPHERY OF ŽEMAIČIAI

Vytautas Kazakevičius

Summary

The burial ground of Kalniškiai, Kaunas county, Raseiniai district, Ariogala parish (Fig.1) was known before the war when it was found, on the starting of more intensive activities of people. About 300 m to the North of it a hillfort of Bažavalė village, named „Barsukalnis“ is situated (Fig. 2). It is the nearest archaeological monument to the burial ground.

The prospecting investigation of Kalniškiai burial ground was carried out in 1985 by the expedition of the Lithuanian Institute of History Archaeological department. From 1989 a systematic investigation began. The works are continued up today, i.e. already for the eleventh year. Over eleven research seasons within the territory of the burial ground an area of 2890 m² was excavated, revealing 223 inhumation and 15 cremation burials (Fig. 3). Most of the graves are dated to 5–6 c.e., but several of them are of the 3th–4th c.e. and one – of the 11th–12th c.e. AD.

Though the burial ground has not yet been fully investigated, some features specifically characteristic of this archaeological monument can be singled out and interpreted.

The objects of the present paper are the brief description of the Kalniškiai cemetery burial rites and discussion of its ethnical dependence.

There were two ways of burial at Kalniškiai: inhumation and cremation. 238 excavated graves included 223 inhumation burials (93,5 %) and only 15 cremation burials (6,5 %).

For inhumation burials rectangular pits with rounded corners of various depth were dugged; sometimes the edges of the pit were daubed with clay to prevent the sandy bank from sliding. In some graves traces of charred wood particles and ash were found. On the bottom of 98 graves stones were obtained. There were single stones or stone constructions consisting of several or some tens stones. In 45 pits traces of a rectangular or trapezoidal coffin were found.

One of the most important ritual elements was the orientation of buried individuals. The alignment of the body was determined by the individual's sex. The analysis of it showed that men's heads pointed to the north-west with

seasonal deviations to the south–west and west. Women were oriented in the opposite direction: usually their heads pointed to the south-east with seasonal deviations to the north-east and east (Fig. 4, Table 1).

The bones of 15 cremated individuals were buried in round or oval pit with a depth to 80 cm and sizes from 40x60 cm to 100x100 cm. The grave goods are found on the bones or among them. The cremation burials appeared at Kalniškiai from the late 5th – early 6th c.c.

An unique feature is the ceramics found in graves. They consist of medium sized clay pots, which are found at the head or feet of adult individuals of both sexes (Fig. 5). Other specific feature of Kalniškiai burial ground are male burial which included horses. Horses were found in 5 graves

(Fig. 6, 7). This burial rite collates Kalniškiai with ethno cultural areas of Scalvonia and Nadruva and, probably, reflects the influence of them.

Kalniškiai burial ground is located on the border between the territories of two Baltic tribes – Žemaičiai (lowlanders or Samogitians) and Aukštaičiai (uplanders) which is the subject of debates of archaeologists up today. In order to determine finally which of the two tribes was responsible for the creation of the site, the detailed analysis of burial rites and material culture of artefacts must be carried out however the main elements of funeral customs show that it could have been an uplander community with a vivid admixture of Samogitian ethnic influence.

THE LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. The archaeological monuments in Kalniškiai environs: 1 – the burial ground, 2 – the hillfort.

Fig. 2. Bažavalė village hillfort „Barsukalnis“.

Fig. 3. Kalniškiai burial ground: The layout of situation of graves.

Fig. 4. Kalniškiai burial ground: The diagram of burial orientation.

Fig. 5. The ceramics found at Kalniškiai burial ground: 1 – grave № 106, 2 – grave № 45, 3 – grave № 20, 4 – grave № 104, 5 – grave № 57.

Fig. 6. Grave № 139 of a man and two horses in situ.

Fig. 7. The finds of the grave № 139.

АУКШТАЙТСКИЙ МОГИЛЬНИК НА ЖЕМАЙТСКОЙ ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ ПЕРИФЕРИИ

Витаутас Казакиявичюс

Резюме

Могильник Кальнишкяй (волость Ариогалы Расейняйского района Каунасского уезда) (рис. 1), известен еще с довоенных времен, когда он был обнаружен начав более активное усвоение местности. На расстоянии 300 м к северу находится городище деревни Бажавале под названием Барсукальнис (рис. 2). Это наиболее близкий к могильнику археологический памятник.

Разведывательные исследования могильника Кальнишкяй были проведены в 1985 году экспедицией Археологического отдела Института истории Литвы. С 1989 года начались систематические исследования. Работы продолжаются и по сей день, т. е. уже одиннадцатый год. За одиннадцать сезонов исследований на территории могильника было раскопано 2890 км², вскрыто 223 труположения и 15 трупосожжения (рис. 3). Абсолютное большинство

погребений датировано V–VI вв. однако несколько погребений были отнесены к III–IV вв., а одно погребение – XI–XII вв.

Хотя могильник ещё полностью не исследован, однако уже можно выделить и интерпретировать некоторые общие черты, присущие только этому археологическому памятнику.

Цель настоящей работы – кратко охарактеризовать погребальный обряд в могильнике Кальнишкяй и обсудить этническую принадлежность могильника.

В могильнике Кальнишкяй существовало два способа захоронения – ингумация и кремация. Из 238 раскопанных погребений 223 были труположениями (93%) и лишь 15 – кремированные (6,5%). Ямы труположений были разной глубины, прямоугольной формы с закругленными

углами. Края некоторых из них обмазывались глиной и укреплялись; в некоторых обнаружены угли и зола. На дне ям 98 погребений найдены камни. Иногда это отдельные камни, но встречаются и сложные конструкции из более десяти и даже из нескольких десятков камней. В 45 погребениях были найдены следы дощатых гробов прямоугольной и трапецеобразной формы.

Одним из основных элементов погребения было ориентирование умерших. Направление зависело от пола. При его анализе выяснилось, что мужчин хоронили головой в сторону северо-запада с сезонными отклонением на юго-запад и запад. Женщин хоронили в противоположном направлении – обычно головой в сторону юго-востока с сезонными отклонениями на северо-восток (рис. 4, табл. 1).

Кости 15 кремированных людей всыпаны в овальные или круглые ямы размером от 40x60 см до 100x100 см и глубиной до 80 см. Над костями или среди них находят погребальный инвентарь. Иногда во внутренней части погребения использовались камни. Погребения с трупосожжениями стали появляться в конце V – начале VI вв.

Исключительная и до сих пор нигде более не обнаруженная особенность – керамика в могилах. Это глиняные горшки средней величины, обнаруживаемые в погребениях взрослых людей обоих полов у изголовья или у ног (рис. 5). Еще одна специфическая черта способа погребения на могильнике Кальнишкяй – кони в могилах мужчин. Скелеты коней были найдены в 5 погребениях (рис. 6). Этот способ захоронения выдвигает могильник Кальнишкяй в один ряд с этнокультурными ареалами Скалвы и Надрувы и, скорее всего, отражает влияние последних.

Могильник в Кальнишкяй находится на границе между территориями проживания двух племен балтов – аукштайтов и жемайтов – которая является предметом уточнений и споров археологов. Для окончательного вывода о том, какое племя оставило могильник в Кальнишкяй, нужен полный анализ погребального обряда и предметов материальной культуры, однако основные элементы погребального обряда свидетельствуют о том, что это могла быть аукштайтская община со значительными примесями жемайтского этноса.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Археологические памятники окрестностей Кальнишкяй: 1 – могильник, 2 – городище.

Рис. 2. Городище “Бареукальнис” в деревне Бажавиле.

Рис. 3. План расположения погребений в могильнике Кальнишкяй.

Рис. 5. Керамика могильника Кальнишкяй: 1 – погр. № 106, 2 – погр. № 45, 3 – погр. № 20, 4 – погр. № 104, 5 – погр. № 57.

Рис. 6. Погребение № 139 мужчины и двух коней *in situ*

Рис. 7. Находки в погребении № 139.

habil. dr. Vytautas Kazakevičius
Lietuvos istorijos institutas,
Archeologijos skyrius,
Kražių g. 5, LT-2001 Vilnius.
Tel. 62 56 30.